

Григорій Майфет

PRO MEMORIA PRAECEPTORIS¹ (Я. Ф. НЕВРЛІ)

Упорядкування та вступне слово Анни Оголевець

Григорій Йосипович Майфет (19.VII. (1.VIII)1903, м. Ромни, тепер Сумської області, – 13.IX.1975, с. Канін, Комі АРСР) – видатний український літературознавець і критик.

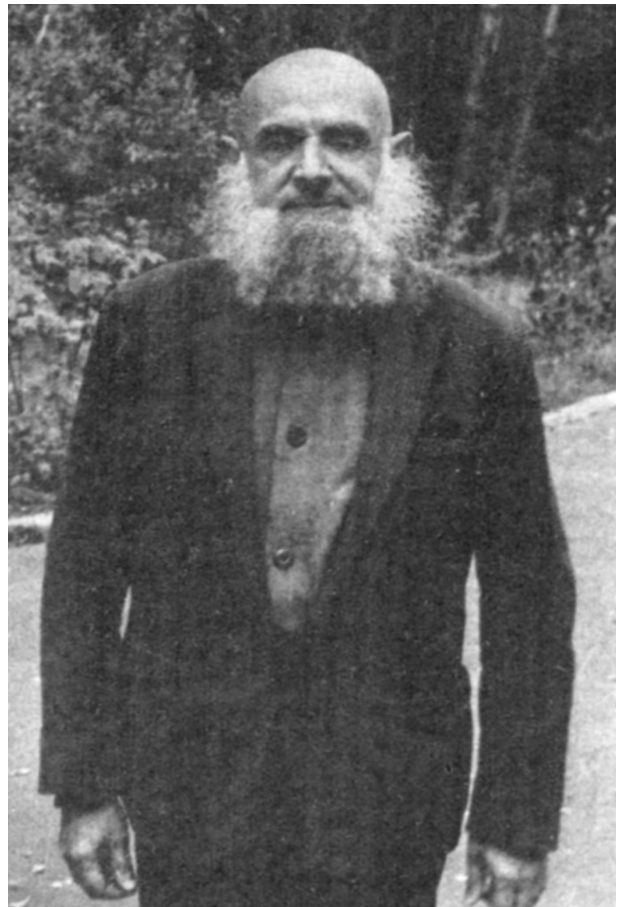
Закінчив Полтавську гімназію імені Г. С. Сковороди, потім фізико-математичний факультет Полтавського інституту народної освіти (1924). Будучи студентом, захопився філологією, і це позначилося на його професійному становленні: відвідуючи лекції проф. В. О. Щепотьєва, вивчаючи іноземні мови (досяг вільного володіння німецькою, англійською, французькою, італійською, іспанською), усвідомив своє покликання і ступив на дорогу дослідника слова. 1925 року почав друкуватися.

Потім було навчання в аспірантурі Харківського науково-дослідного інституту імені Т. Г. Шевченка під керівництвом О. І. Білецького, захист дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук (1930) і педагогічна діяльність. Із 1931 року Майфет читає курс західноєвропейської літератури в Полтавському інституті соціального виховання (з 1933 року – педагогічний інститут); також викладає математику в школі та історію музики в музичному технікумі (мав музичну освіту). 1934 року бере участь у роботі I з'їзду письменників СРСР.

Тоді Григорій Йосипович уже був автором близько 100 наукових праць із питань теорії літератури, історії української та світової літератури й перекладознавства. Досліджував переклади поезії Т. Г. Шевченка – “Англійські переклади з Шевченка” (1927), “Т. Шевченко у французькій інтерпретації” (1928) та ін. Окремими виданнями вийшли його роботи “Матеріали до характеристики творчості П. Г. Тичини” (1926), “Природа новели. Збір-

ка перша” (1928), “Природа новели. Збірка друга” (1929), “«Мені однаково...» та його відтворення в англійському і німецькому перекладах” (1929).

Закінчив книжку про Стефана Цвейга, з яким листувався 6 років, але побачити світ монографії не судилося: 5 грудня 1934 року її автор був репресований і надовго вилучений із літературного процесу. Творчість ученого насильно обірвали. Через 30 років він скаже, ставлячи знак рівності між улюбленою діяльністю та життям: “... моя біографія – моя праця, від якої – волею долі – нічого не лишилося!” (цитую за

¹ З лат.: На спомин про наставника.

П. Ротачем [1, с. 324]. – А.О.) і назве дату арешту... датою своєї смерті.

Засуджений на 10 років ув'язнення, відбував незаслужене покарання спершу в Карелії, на будівництві Біломорсько-Балтійського каналу, потім у Комі АРСР, на рудні Еджит-Кирта, де працював у конторі шахти №2. Із 1949 року жив у селищі Канін, поблизу Печори. Там був заарештований удруге. 1956 року реабілітований.

Статус репресованого дався чоловікові взнаки: виснажений, фізично хворий (мав за давненький плеврит), зневірений у всьому і в усіх (зокрема й через зраду дружини), він зосередився на собі й своїх бідах, став відлюдькуватим, настороженим, “зовсім некомунікабельним, майже здичавілим” [2, с. 161]; болісно реагував на яку б то не було несправедливість, гостро відчувачи панічний страх перед свавіллям і своєю абсолютну незахищеність у цьому жорстокому світі.

Відвідав Полтаву – з працевлаштуванням не пощастило, довелося їхати назад – на Північ.

І все ж таки Майфет намагається повернутися до творчого життя: зібрав бібліотеку, почав писати спогади, рецензії на кінофільми тощо. Йому вдається налагодити літературні й дружні зв'язки в Києві, надрукувати децю в журналах “Райдуга”, “Всесвіт”. Триває підготовка до фундаментальних досліджень творчості І. С. Нечуя-Левицького й Т. Г. Шевченка. 1965 року його поновлюють у Спілці письменників УРСР. Літфонд щороку надає йому путівку (безкоштовну) в Будинок творчості – здебільшого в Ірпінь, інколи в Ялту. Укладається догвір на перевидання “Природи новели”.

І раптом – КДБ вилучає Майфетові “Ювілейні роздуми” з приводу 50-річчя Жовтневої революції!.. Отже, всі зусилля йдуть нанівець: перед ним зачиняються двері редакцій, набір “Природи новели” розсипають... Грізний прибид минулого зринув перед Григорієм Майфетом на повний зріст. Останньою краплею, що переповнила чашу його терпіння, став образливий прийом у начальника районного паспортного стола, коли Літфонд виклопотав письменникові квартиру в Києві (1968). Повернувшись звідти, він був як у нестямі, кричав, згадує І. Савенко, щось про “сталінське гестапо”, а трохи заспокоївшись, розповів: “Сказали, що писати про літературу можна й на Печорі. І справді, навіть злочинцеві, ворогові свого народу, жити в Києві? Кому він тут потрібен? – Помовчав, мовби пригадуючи, що було далі. – Кричав на мене

цей емгебешник. Я думав, почне бити. Ні, скоріше туди, “додому”, – гірко-гірко посміхнувся він” [2, с. 168].

Не слухаючи друзів, не сприймаючи ніяких умовлянь, у той-таки день виїхав на Північ. Навпевно, що це виглядало мов “якийсь комплекс приреченості” [2, с. 168].

І хоч Григорій Йосипович подеколи навідувався до Києва – мені випало зустріти його влітку 1972 року (за І. Савенко, після історії з квартирою він у Києві не бував (?)), але його відчуженість ставала дедалі глибшою. Самотній у своїй північній пустелі, він урешті-решт здійснив давній намір – наклав на себе руки.

Тернистим був його шлях, стражденним життя, але, гідно витримавши всі випробування долі, він залишився Людиною.

З висоти пережитих літ і гіркого досвіду дивиться на нас ця Людина зі спогадів про Ярослава Неврлі. У крихітній кімнатці, ущертв наповненій книжками, веде вона самотню бесіду з Байроном і Шекспіром, з Гюго і Меріме, з Гейне і Цвейгом – “з тими одвічними друзями людства, які ще ніколи нікого не зрадили, не зраджували і повіки не зрадять”, і згадує Полтавський ІНО 20-х років ХХ століття, його викладачів, які дали їй цих друзів.

Відтворюючи світлий образ свого улюбленого наставника, перед яким він, окрилений щастям пізнання юнак, буквально благоговів, Майфет заражає читача своєю ностальгією за минулим, нехай голодним і холодним, але сповненим оптимізмом, надій на нове життя, здійснитися яким, проте, не судилося.

Можливістю опублікувати спогади Григорія Майфета про Ярослава Неврлі, створені більше 40 років тому й досі ще не друковані, редакція “Рідного краю” завдячує Літературному музеєві Григорія Кочура в Ірпені в особі Андрія Григоровича Кочура і його дружини Марії Леонідівни.

Рукопис, датований 4 квітня 1967 року, був надісланий Г. П. Кочуру з коротенькою запискою за підписом “Борода” (так Майфет став підписуватися після ув'язнення), де автор просить посприяти оприлюдненню його праці й зосереджує увагу на складнощях, з якими неминуче зіткнеться майбутній публікатор: “...халепа тільки в тім, що в тексті багато чужоземщини, тож кофекта повинна бути ретельна”.

Гадаємо, з цими складнощами наша редакція впоралася.

Зберігаємо стиль і правопис автора.

Література

1. Ротач П. П. Григорій Майфет / П.П. Ротач // Ротач П. П. Колоски з літературної ниви: Короткий літературний календар Полтавщини. – Полтава: Полтавський

літератор, 1999. – С. 323–327.

2. Савенко Ірина. “Писати можна і на Печорі...” / Ірина Савенко // Вітчизна. – 1990. – №7. – С. 161–168.

1

Полтавський ІНО – ріднесенька *alma mater*²!.. А що, за крилатим висловом поета,

*Склоняєсь к закату днєй,
Живём воспоминаньем,* –

то й постають перед духовним зором незабутні постаті керівників – кожен в оздобі індивідуальних особливостей, власних прикмет зовнішніх і внутрішніх.

Літературний факультет очолював Володимир Олександрович Щепотьєв, глибокий знавець історії літератури української. Його славу визнаного промовця заслуговано поділяв Віктор Семенович Воропай, голова математичного факультету і сам найобдарованіший математик з покликання. Блискучі лекції обох згаданих професорів приваблювали фахівців геть з усіх факультетів.

Тогочасному керівництву інституту пощастило добре впорядкувати й викладання чужоземних мов. І хоч студент повинен був вивчати якусь одну обов’язкову з трьох, – я студіював усі, захоплюючись мовознавством з раннього дитинства.

Англійську мову викладав Донат Федорович Сергієв, поліглот петербурзької лінгвістичної школи, ґрунтовно обізнаний чи не з усіма європейськими мовами романської й германської сімей.

Вивченням французької мови керувала Марія Олексіївна Дейнеко, з дивовижною легкістю переходячи з рідної української на французьку, володіючи обома напрочуд добірно.

Професором німецької мови став Ярослав Федорович Неврлі.

2

То був початок 20-х років нашого надміру бурхливого віку. Вітчизна щойно пододала горожанську війну з її нескінченними змінами найрізноманітніших влад. Почав усталюватися радянський устрій, поступово відроджувалася промисловість (що насамперед засвідчили димарі фабрик та заводів), а рідна, свята земля українська, як і раніше, старанно віддячувала

своєму хліборобові за його віддану, невпинну працю на своїх перелогах – працю, що годувала не гвіздками, а справжнісіньким хлібом неоссяжну, неозорну країну рад. Втім, на перших кроках ще багато було невдоволених потреб так у побуті, як і в постачанні, не кажучи вже про культурний бік життя: то й минали роки студентські в чималих злиднях і скруті економічній. Та замолоду всі труднощі переживаються легше: то ж були роки вікопомного, та, на превеликий жаль, короткоминушого ленінського керівництва, і вже сама свідомість його живої присутності, державної мудрості, цілеспрямованої волі та – чи не найголовніше – його активної любові до людей, працівників і творців нового життя, змушувала не помічати холодних аудиторій і браку освітлення вечорами.

Не пригадую вже дати, коли в такому застиглому класі колишньої жіночої гімназії Старицької (де на перших порах розмістився інститут) з’явився професор німецької мови, одягнений, як і всі ми, по-зимовому – в бекешу: ставний, кремезний, бадьорий, з ясними, доброзичливими очима.

– Як то мовиться, не жарко? – привітно посміхнувся він, минаючи катедру й підходячи до нас, – втім, сама ваша присутність свідчить про те, що молодість уміє протиставити зовнішньому, фізичному холодові внутрішній жар власних сердець, палку енергію, пристрасну жадубу знання, освіти. Не дарма ж склала молодь свій вікопомний академічний гімн:

*Gaudeamus igitur,
juvenes dum sumus!*³

Нема чого казати, що нинішні труднощі тимчасові, скороминущі: ви самі добре розумієте, що наша поточна дійсність блискавично простує вперед! Адже молоді органічно вороже тюхтієство, назадицтво: вона невпинно дивиться в майбутнє, вчиться для нього, для праці в ньому! Гадаю, не помиляюся?

Всі ми, звичайно, на те охоче приставали, то й запитали насамперед про найпекучішу справу – підручники.

– Влучне запитання, – погодився керівник, – і, треба визнати, тяжке. Як відомо, для успі-

² З лат.: Рідна мати, мати-годувальниця. Уживається на позначення вищого навчального закладу, де навчався той, хто говорить.

³ З лат.: Будемо веселитися, поки ми молоді (початок старовинної студентської пісні).

ху педагогічного процесу конче потрібен єдиний, спільний для всіх, підручник. Та на це нема чого сподіватися: країні ще несила відновити книжкову справу, друкарське діло, бо є нагальніші потреби. Тим-то ніяких авторів я вам радити не буду: що знайдете, все буде доречі, все знадобиться, ручуся вам у цьому. Може, в кого збереглися якісь гімназіальні курси: вони здадуться для повторення – адже *repetitio est mater studiorum ...*⁴

– Хіба вдатися на губтучу? – поміркував уголос хтось із нас.

– А що ви думаєте? – відгукнувся професор співчутливо, – і там може трапитися щось коштовне: як то кажуть, бігла через місточок та вхопила кленовий листочок...

3

Першого ж недільного ранку почимчикував і я на губтучу – так звалася міська барахолка, найколеритніше збіговисько самодіяльної торгівлі тих далеких часів.

А що стрімка інфляція невпинно простувала шляхом геометричної прогресії, то й рахунок ішов вже на мільйони, жартома узивані “лимонами”: всі стали мільйонерами, а насправді нищими жебраками. Внаслідок циркуляція непевних цінностей часто-густо здійснювалася на підставі натурального взаємообміну, як одна з численних варіацій на філософську тему “*de rerum natura*”⁵, ще древнеримського віку.

– Добирайте, добирайте, добирайте календарі! – чомусь наполягаючи на перший склад промовлюваних слів, настирливо переконував чудернацький добродій: ріденька сива еспаньолка та архаїчний берет, одягнений набакір, робили його дещо схожим на оперового Пилипа II у незабутнім гримі славетного Шаляпіна.

– Крем для обуви і мазь политань! – вигукував поряд коробейник, пританцювуючи для тепла на давнішнім морозці ранньої зими.

Пронизливими голосами несамовито верещали товстелезні баби-перекупки, пропонуючи таку-сяку страву – “жарене, парене й так – шматками”...

*Какая смесь одежд и лиц,
Племён, наречий, состояний!* –

мимохить виринули в пам’яті рядки поета.

Протискуючись крізь натовп, остерігаючись численних безпритульників, що звалися “шпаною” й старанно і небезуспішно нишпорили по чужих кишнях (не зівай, Хомко, на те яр-

марок!), я прямував до найдорожчого для мене краму – книжок, розташованих на стільничках чи прихованих у непоказних кошиках.

На відміну від решти території губтучі, тут панувала тиша. Книжкові аматори – не гомінке поріддя – мовчки перегортали дорогоцінні об’єкти, а їхні власники, здебільша поважні, літні люди, сторожко стежили за покупцями поверх окулярів.

Губтучі я вже був зобов’язаний курсами загального мовознавства Томсона, Поржезинського, Поліванова; чудовим англійським підручником Нурока; такими унікальними раритетами, як “Тавриліада” Пушкіна та гривуазна поема молодого Тургенєва “Піп”.

З германістики цього разу не трапилося нічого путнього, та це мене не вельми й бентежило: в батьковій спадщині, прегарній книгозбірні, був курс німецької мови Міквітца, тою ж мовою викладений (до нього я частенько зазиравав ще за гімназіальних років), не кажучи вже про зарубіжних класиків – оригінальних і перекладних.

В одній студентки, на щастя, збереглася дуже вдала німецька граматики Андерсона. Інші товариші з’явилися на чергове заняття – хто з “Фавстом” Гете, хто з “Розбійниками” Шіллера, хто з неповторною лірикою Гайне. Знайшовся й хрестоматійний збірничок читабельних текстів.

– От багатство! – по-дитячому радів Ярослав Федорович, – а ви бідкалися про брак підручників! Все використовуємо для загального добра! *À la guerre comme à la guerre*⁶ – кажуть французи!

4

З того й розпочалися наші студії.

Ярослав Федорович з’являвся на лекції, мовляв, з порожніми руками – без портфеля, книжок, записок, мавши все в голові, миттю орієнтуючись у будь-яких підручниках. Зрідка спиняючись біля катедри, він або сідав серед нас, або ж ходив поміж лавами, визволяючи студентів з тимчасових сумнівів: так тривала спільна дружня праця, уміло керована досвідченим товаришем, чий незаперчливий авторитет базувався на широкій ерудиції, бездоганно-досконалому знанні мови.

Пам’ятаю, на одному з перших занять трапилося читати відомий монолог “Натанамудреця” Лессінга. Ярослав Федорович упередив його лаконічно-яскравою характеристикою автора: крім названого твору, згадано

⁴ З лат.: Повторення – мати навчання.

⁵ З лат.: Про природу речей.

⁶ Із фр.: На війні як на війні.

“Емілію Гальотті”, визначено ролю Лессінга в історії так німецького письменства, як і прогресивного громадського руху, кінець-кінцем враховано “Гамбурзьку драматургію”.

Коли згодом мені довелося спеціально студіювати останній твір, то притьмом згадалася ця далека пропедевтика.

Швидко стало ясно, що екскурси в історію літератури – органічна риса в методиці нашого керівника.

– Який би фах ви не обрали, – мотивував він її, – ви конче повинні знати Гете, Гайне, Шіллера не тільки по іменах! Запевняю вас: вони того варті! Не може бути елементарно-культурної людини без такого, бодай шапошного, знайомства! Філологи вивчатимуть їх спеціально, а тим із вас, хто обере інший фах – математики, фізики, природознавства – я й адресую ці мініатюрні, найстисліші характеристики їхньої творчості, істотних прикмет, доби, коли вони жили, їхнього місця в історії своєї країни та її мистецтва.

Цим екскурсам була властива цілковита імпровізаційність. Самостійно ми опрацьовували завдання, та матеріал чергового заняття не визначався наперед, а виникав експромтом, залежно від підручників, як уже сказано, випадкових. Та впіймати нашого керівника, мовляв, зненацька було неможливо: створювалося непомилне враження, ще він стало і всебічно озброєний широченним комплексом своєї дисципліни, почуває себе в ній цілковито вдома. Відчувалося, що його академічні ресурси необмежені, і ділиться він з нами щиро, щедро віддаючи скарби свого добре тренерованого мозку, чулого серця, одвертої душі.

Як на екрані миготять примхливі образи фільму, так проходили перед нами герої Шіллерових драм у натхненній промові керівника, стинаючись поміж собою в напруженій борні пристрастей, відповідно до хронологічного розвою творчості автора: цитати здебільша наведено з пам’яті, виключно багатої, неодмінно свіжої.

Та, захоплюючись красним письменством, наш керівник не спускав з власного пильного ока досвідченого педагога систематичних навичок фонетики, морфології, синтакси, елементарно вже відомих нам із середньої школи.

Поряд із класичною літературою, пильно стежив Ярослав Федорович за сучасним німецьким письменством, всіляко добуваючи інформації про поточні новини літературні: так обізналися

ми з поривно-вибуховою силою антимілітаризму Верфеля, Толлера, Хазиклевера.

5

Залюбки читав наш професор вірші: за його проханням “Книга пісень” та “Ліричне інтермеццо” Гайне завжди лежали на катедрі.

– Вірш – теж мова, тільки своєрідна, поетична, з властивими їй творчими засобами, – наполегливо прищеплював він нам свою постійну думку, – то ж і знання будь-якої мови не може бути вичерпливим без вивчення поезії, тою мовою створеної.

За першу ілюстрацію став шедевр Гете в перекладі Лермонтова:

*Горные вершины
спят во тьме ночной...*

А що оригінал і переклад виконано різними засобами віршування, то й зіставлено їх порівняльно.

Та повіки не забути ще одного вірша Ваймарського чарівника:

*Nur wer die Sehnsucht kennt,
weiß, was ich leide⁷.*

[*Лише той, хто зазнав туги,
розуміє, що я переживаю.*]

Цей вірш спопуляризовано прекрасним романсом Чайковського, а що романс створено на текст не оригіналу, а перекладу Мея, то й тема віршу зазнала відміни: у Чайковського її звужено до любовно-інтимного гатунку, тоді як у Гете йдеться про ностальгію внаслідок розлуки з вітчизною:

*Allein und abgetrennt
von alter Freude,
seh ich ans Firmament
nach jener Seite...*

[*Один, відторгнутий,
від минулої радості,
шукаю я на небозводі
ту сторону.*]

Палко бриніли кульмінаційні рядки:

*Ach, der mich liebt und kennt,
ist in der Weite.
Es schwindelt mir, es brennt
mein oingeweide...*

[*Ах, той, хто мене любить і знає,
далеко від мене.*

*У мене паморочиться в голові,
горить усе всередині.]*

Все завершувалося коловим повтором

⁷ “Пісня арфіста” Й. В. Гете. Далі у квадратних дужках подаємо підрядковий переклад вірша.

початку, що виступав збагачений змістом цілого твору:

*Nur wer die Sehnsucht kennt,
weiß, was ich leide ...⁸*

[*Лише той, хто зазнав туги,
розуміє, що я переживаю.*]

Чи не висловлював наш дорогий декламатор власної туги за вітчизною? Згодом ми довідалися, що він – чех з походження, і ще більше полюбили його: адже чех – то, значить, слов'янин, а всі слов'яни – побратими, діти одної великої сім'ї, хоч і роз'єднаної політичними кордонами.

6

Скінчивши Полтавський ІНО, я не задовольнився однією вищою освітою, а вступив до аспірантури в Харкові. На той час вже розпочалася моя літературна праця, і спеціалізувався я в галузі західноєвропейського красного письменства: читати чужоземними мовами, зокрема німецькою, доводилося багато, і колишні лекції Ярослава Федоровича придалися якнайкраще, давши багатющий врожай.

– Вас від відповіді я звільняю, – сказав він, узявши до рук мій матрикул на підсумуваль-

ному іспиті з його дисципліни, – ви пильно працювали протягом цілого року, працювали для знання, не для оцінки: тож і ставлю я вам найвищу оцінку! – потиснув він мені руку на прощання...

І хоч зараз життя вже невблаганно прямує до свого природного кінця, втім сумовита тиша крихітної кімнати, вщент заповненої книжками, і по сей день лунає самотньою бесідою з Байроном чи Шекспіром, Гюго чи Меріме, Гайне чи Цвайгом – з тими одвічними друзями людства, які ще ніколи нікого не зрадили, не зраджують і повіки не зрадять. І крізь їхні сторінки дивляться на мене дорогі керівники, які навчили мене цій мовчазній розмові без посередництва перекладу...

Наприкінці 1933 року Я. Ф. Неврлі виїхав до батьківщини, а кілька років тому, після довгого трудового життя, сконав.

З незмінною вдячністю невтомного учня (*semper tiro*⁹) вклоняюся земно Його світлій пам'яті.

*In pace requiescat*¹⁰!

КАНІН (КОМІ АРСР)
1967

Гр. Майфет

⁸ У перекладі Л. Мея вірш має таке звучання:

*Нет, только тот, кто знал
Свиданья жажду,
Поймет, как я страдал
И как я стражду.*

*Гляжу я вдаль... нет сил,
Тускнеет око...
Ах, кто меня любил
И знал – далеко!*

*Вся грудь горит... Кто знал
Свиданья жажду,
Поймет, как я страдал
И как я стражду.*

[*Мастера русского стихотворного перевода; [Вст. ст., подгот. текста и примеч. Е. Г. Эткинда; Ред. кол. В. Н. Орлов и др.; Большая серия. Второе издание]: Книга первая. – Л.: Сов. писатель, 1968. – С. 398–399.]*

⁹ З лат.: Завжди новачок.

¹⁰ З лат.: Нехай спочиває в мирі.

